

CHURCHILL MÚLTJA

WINSTON CHURCHILL mint ember: az élan vitai megtestesítője. Mint katona: leleményes stratégia, de balkezes taktikus. Mint újságíró: a legjobban fizetettek közé tartozik. Mint politikus: a napi politika végnélküli komédiájának színes szereplője, nem egyszer játszott az angol konzervatív párt és a liberális párt programváltozásának főszerepét. Mint festőművész: büszke, hogy álnév alatt kiállított tájképeiért 30 fontot is fizettek, noha a saját fejére a búr háborúban csak 25 font vérdíjat tűztek ki. Mint kőműves: a téglarakásban elérte a hatvanas óránkénti átlagot és az építőmunkások szakszervezeteibe való felvétele válságot okozott a munkáspártban. Mint államférfira talán még nehezebb feladat hárult rá, mint nagy ősére, Sir John Churchillre, a későbbi Marlborough hercegre. Marlboroughnak XIV. Lajos világhatalmi törekvéseivel szemben kellett megvédenie az angol birodalmat és a Nagy Péter forradalmában megerősödött Oroszország által veszélyeztetett európai és közelkeleti egyensúlyt kellett megőriznie, miközben XII. Károly, „a svéd meteor“, súlyos légköri zavarokat okozott Európában.

A Marlborough-házból Winston, az „enfant terrible“ katonának indult. Elvégezte a sandhursti akadémiát, de vizsgái nem sikerültek és nem jutott be a vezérkarba. A sikertelenség nem vette el kedvét, acélos életenergiával ezt is kiheverte, mint hosszú élete során számtalan csalódást és vereséget. Mint lovastiszt, részt vett néhány gyarmati hadműveletben, azonban vérmérséklete nem bírta sokáig a csapatoknál uralkodó szellemet. Kitchener híres szudáni hadjáratában és a búr háborúban már mint haditudósító vett részt. Vállalkozó kedve és bátorsága állandóan a vakmerőség határán mozgott, a veszedelem volt és maradt életető eleme. Cikkeit és könyveit az újságírodalom és a közönség nagy elismeréssel fogadta. Ezzel hírnevet és megélhetést biztosított magának. Híre és dicsőségre nagyon vágyott, a jövedelemre pedig szüksége volt, mert csak 50 éves korában örökölt oldalágon nagyobb vagyont. Kitchener és az angol vezérkar annál kevésbé volt Churchill írásaitól elragadtatva, mert azok bizony nem igen kímélték a hadvezetést és stratégiai leckékben sem szűkölködtek. Már akkor ráragasztották az epitheton ornanst: „a ragyogó tollú műkedvelő“ címmel.

1900-ban 26 éves korában került be az alsóházba és 5 év múlva gyarmatügyi államtitkár, majd kereskedelmi miniszter és 35 éves korában belügyminiszter lett.

Fortuna istenasszony kevés államférfival játszott olyan csapongó kedvvel, mint a híres Marlborough-ivadékkal. Alig van az angol birodalom kormányzatának ága, melynek vezetésében ne vett volna részt. Minden egyes minisztersége alatt hozott valami újat, életbeléptetett valami reformot, alkotott valami maradandót is, de azokat a nagy gondolatokat, amikkel kormányprogrammja vemhes volt, nem tudta megvalósítani.

Belügyminisztersége után mint az admirális első lordja (1912—1915), átszervezte az angol flottát, megépítette a superdreadnoughtokat és a gyors csatahajókat, elsőnek teremtette meg az együttműködést a tengerészeti és

szárazföldi vezérkarok között, amire bizony a „tenger lordjait“ nehéz volt rávenni. De nem tudta megverni a német flottát és belebukott a Gallipoli-félsziget elleni expedícióba. A Dardanellák kérdésében kidolgozott tervét hívei stratégiai és diplomáciai remekműnek tartják. Céltalan — mondotta Churchill — a megmerevedett nyugati fronton milliós áldozatokat vállalni, a közelkeleten van a központi hatalmak Achilles-sarka: a Dardanellák. Ott kell megnyitni a Balkánra és Közép-Európára vezető utat. De a Gallipoli-félszigeten partraszállt angol csapatok hiába ostromolták az erődöket. Pedig a nehéz hajóágyúk néhány nap alatt szétlőhették volna a török állásokat még mielőtt a német nehéztüzérség odaérkezik, ha a flotta elég aknaszedővel rendelkezik és a partraszállást fedező hadihajók nagyobb része nem repül a levegőbe.

A kudarc egyben megbénította a diplomáciai elképzelést is. Sir Edward Grey, az akkori külügyminiszter, a tengerszorosokat a cári Oroszországnak ígérte, orosz részről Perzsiában tett koncessziók ellenében. Tette ezt azon elgondolás alapján, hogy a Suez-csatorna biztosítva lévén Anglia részére, Oroszország nem veszélyeztetheti az indiai utat. Churchill nem tiltakozott, de meg akarta szállni a tengerszorosokat: az ígéret szép szó, ha megtartják úgy jó, de legjobb, ha a megtartás ideje és mértéke felett az ígértető dönthet.

Mint lőszerügyi miniszter, mint had- és légügyi miniszter (1917—1921), a tengeralattjárók elleni háborúban, az utánpótlás megszervezésében, az angol és amerikai hadseregnek tankokkal — Churchill adta ki az első tankrendelést — és repülőgépekkel való felszerelésében oroszlánrészt viselt. Nem tudta azonban az általános védkötelezettséget Angliában állandósítani és nem volt képes a bolsevizmus elsöprésére elegendő erejű hadsereget Oroszországban megszervezni.

Mint pénzügyminiszter apja örökébe lépett. Mikor az angol kincstár ódon épületéből kinevezése után első este hazaérkezett, korán özvegyiségre jutott édesanyja bizonyára újból érezte férje elvesztésének fájdalmát, de bizonyára megenyhült az önigazolás büszkeségében és örömeiben. Lord Randolph Churchill, a világhi és a nagy kincstári kancellár — aki a hetedik Marlborough herceg harmadik fia, s akit a lordság „udvariassági cím*“ gyanánt illeti meg, ennek fia viszont már egyszerűen Mr. — nem egyszer tekintett aggodalommal vöröshajú, szeplős, gyengedongájú kisfiára, aki nem vált ki sem sportban, sem tanulásban. Talán néha arra is gondolt, hogy bármily boldog a szép Jenny Jerome-mal, egy amerikai újságíró és vállalkozó leányával kötött házassága a Churchill-család szempontjából nem sikerült. Winston karrierje kétségtelenül felülmúlta volna apja minden várakozását, de ha Lord Randolph életben marad, fia pénzügyminiszteri működésével (1924—1929) talán nem lett volna nagyon meglepve. Churchill Anglia nemzetközi pénzügyi elsőbbségének visszaállításáért küzdött és ennek érdekében szükségesnek tartotta, hogy 1925-ben az angol fontot a háború előtti aranyparitáson stabilizálja. Azonban ezzel az intézkedéssel a fontot túlértékelték és Anglia nemzetközi gazdasági helyzetében mutatkozó egyensúlyhiányt növelte, miután Anglia versenyképessége gyengült. A termelési költségek csökkentésére irányuló politikája az 1926. évi általános sztrájkra vezetett. Churchill vezetése alatt az angol polgári társadalom a sztrájkot fegyelmezett önkéntes szolgálattal megghiúsította. Ugyanakkor Churchill széleskörű intézkedéseket hozott a munkásság helyzetének megjavítására, fokozatosan kiépítette az angol társadalombiztosítás rendszerét, melynek alapjait egyébként Sir William Beveridge-zsel együttműködve már 1908—1911. években mint liberális kereskedelmi miniszter és belügyminiszter szélesítette ki.

Churchill apja nyomdokain járva eredetileg 1900-ban mint konzervatív képviselő került az alsóházba. Mozgásra, reformokra, hatalomra törekvő heves vérmérséklete azonban hamarosan nagyobb aktivitásra készítette, mint amire akkoriban a konzervatív párt kereteiben módja lett volna. Politikai

érzéke is jelezte, hogy a liberális párté a jövő. A remek vitázót, aki ékes-szólásával hamarosan elfelejtette kiejtési hibáját, a mozgékony szervezőt örömmel fogadta a liberális párt. Az 1906. évi választási küzdelemben már ott látjuk az idősebb Chamberlainnel és a konzervatív párt védvamos imperialista politikájával szemben mint a liberális párt-programm nem egy radikális pontjának szövegezőjét és előharcosát. A választáson a liberális párt páratlan győzelmet aratott, amiben nagy része volt a munkásszervezeteknek. A XIX. század közepétől kezdve lépésről-lépésre fejlődő angol szakszervezetek ekkor lépnek nyomatékkal a politikai porondra. A munkáspárt ugyancsak 10%-át tudta megszerezni a mandátumoknak, de a liberális pártnak nyújtott segítség már befolyással volt a kormányprogramra és annak végrehajtására. A Churchill vezetése alatt álló csoport a reformok motorjává lett, s e téren Sir William Beveridge, mint a munkáskérdések szakértője, már ekkor jelentős szerepet játszott. Beveridge mindig kíméletlen őszinteséggel tárta fel az angol munkásság jelentős részének siralmas helyzetét, folyvást hangoztatva, hogy Anglia el van maradva a szociális törvényhozás terén és egymásután terjesztette elő javaslatait. Churchill kereskedelmi és belügyminisztersége alatt ezek közül nem egy törvényerőre emelkedett. A már régebben érvényben volt baleset- és betegbiztosítás mellé 1908-ban bevezetik az öregségi biztosítást és 1911-ben a világon elsőnek a munkanélküliség elleni kötelező biztosítást országos alapon. Ez már kezdetben az ipari munkásság közel $\frac{1}{5}$ -ére kiterjedt. Az ipari bizottságokról szóló 1909. évi törvény felállította az ú. n. „izzasztó iparokban“ — pl. a ruházati iparban, ahol nagyszámú az otthon dolgozó munkás — és a szénbányákban a minimális munkabérek megállapító bizottságokat. Ugyanekkor bevezetik a szénbányákban a nyolcórás munkaidőt. Az ipari bizottságok a munkabéreknek „tisztességes“ alapon való kiegyenlítése terén az angol ipar önkormányzatának fontos részévé váltak.

Churchill a Lordok Házával a költségvetési jog körül vívott küzdelem kezdetén vette át a belügyminisztérium vezetését. Asquith miniszterelnöksége alatt Lloyd George 1909-ben nyújtotta be az ú. n. „népi költségvetést“, amely az akkori viszonyokhoz képest magas progresszív jövedelmi és örökösödési adókkal kívánta a nemzeti jövedelem eloszlását igazságosabbá tenni. A költségvetést a lordok elvetették. 1910-ben Churchill mint belügyminiszter két általános választást harcolt végig: a januári választáson „a népi költségvetéssel“ győzött a liberális párt és decemberben az alsóház költségvetési jogát biztosította.

A „radikális“ Churchill a világháborút követő években nagyot változott. A bolsevizmus és az európai forradalmi megmozdulások, melyeknek szikrái Angliára is átcsaptak, nem vonultak el Churchill érzékeny politikai szeizmográfja mellett nyomtalanul. A Lloyd George miniszterelnöksége alatt álló háborús koalíció 1922. évi bukása utáni választáson Churchill vereséget szenvedett. 1924-ben már mint pártonkívüli antiszocialista képviselőjelölt lépett fel. A konzervatív és a liberális párt közelálló részeit akarta egyesíteni, de terve nem sikerült és újból megbukott. Ugyanazon év végén mint az újból hatalomra jutó konzervatív párt tagja került be az alsóházba és az 1926. évi általános sztrájkban megnyilatkozó angol alkotmányellenes munkástörekvéseknek nem volt keményebb ellenfele, mint Churchill. A reformoknak, az alkotmányos fejlődésnek továbbra is feltétlen híve, de minden forradalmi törekvést letörni kész, ha meggyőződése szerint minden lehetőt megtett a jogos elégedetlenség okainak kiküszöbölésére.

Pénzügyminiszterségének idejére esett egyébként az angol pénzügyi közigazgatás és a széttagolt, elavult községi adózási rendszer reformja, a jövedelmi adók progresszivitásának további kiépítése, amely magával hozta a munkával keresett jövedelem után fizetett adók csökkenését,

a tartós válságba jutott szénbányák vidékének felvirágoztatását célzó intézkedések, a birodalmi preferenciák és végül a kulcsiparok vámvédelmének megújítása és kiterjesztése. Nemzetközi téren keresztülvitte az Amerikával szemben fennálló háborús adósságok rendezését és a Versailles! békeszerződés jóvátételi részének a munkáskormány által kezdeményezett revízióját. Az Egyesült Államokkal igyekezett megtalálni a nemzetközi pénzügyi terén az együttműködést, aminek eredménye Németország, Magyarország és több délkelet európai ország pénzügyi újjáépítésében ugyan megnyilatkozott, azonban a világgazdaság és annak keretében az angol kapitalizmus újjáépítésére irányuló törekvése, melynek perspektíváit Churchill költségvetési beszédeiben oly ékesszólóan vázolta, nem vezetett sikerre és a világgazdasági válságot az angol-amerikai együttműködés nem tudta megakadályozni.

Mikor 1931-ben Anglia kénytelen feladni az arany-standardot és Macdonald vezetése alatt egy konzervatív többségű nemzeti kormány veszi át a hatalmat, Churchill az alsóházban már a konzervatív párt ellenzékének számító szárnyán ül. Mindjobban kiszorul a pártkeretektől, mindjobban egyedül marad — Churchill sosem volt népszerű a politikusok között — hangja mindjobban „a pusztába kiáltó szó”. Érdeklődését fokozottabb mértékben a nemzetközi politika köti le. Beszédeiből és írásából gazdag tapasztalatai és történelmi kutatásai alapján leszűrt bölcsesség hangja csendül ki, ennek világánál igyekszik megvonni a politika és gazdasági fejlődés terén a végzet, a gondviselés és az emberi hatalom közötti határmegyét. Mintha ennek a határmegyének megvonásával igyekeznék hosszú élete eredményeinek és sikertelenségének mérlegét felállítani. Mintha szabadulni akarna az alól a súlyos történelmi felelősség alól, ami őt és az angolokat terheli. Az első világháború után is, mint az angol történelem során oly gyakran, akadtak államférfiak, akik az angol birodalmat fenyegető veszélyeket idejében felismerték, de a közvélemény és a kormány nem hallgatott rájuk. Nem cselekedtek idejében, nem küszöbölték ki idejében a háborúra vezető okokat, amíg aztán Angliára és Európára és az egész emberiségre rázúdult a második világháború kataklizmája.

Churchill élete legnagyobb csalódását abban látja, hogy nem volt képes a józan és igazságos béke megvalósítására irányuló törekvéseinek érvényt szerezni.

„A fegyverszünet megkötésének estéjén Lloyd George-zsal vacsoráztam a Downing-street-i nagy ebédlőben“ — írja 1927-ben a „World Crisis“ harmadik kötetének huszadik lapján. „A falakról Pitt, Fox, Wellington és közöttük — valahogy nem egészen a helyén — Washington nézett le ránk ... A győzelem nagysága és teljessége mélységesen gondolkodóba ejtett mindkettőnket. Távolról sem volt az az érzésünk, hogy a munkát befejeztük. Lloyd Georgeon látszott, hogy új és talán még nehezebb feladatokat lát maga előtt... A német nép kiváló képességeiről, a világ háromnegyedrészre ellen folytatott hatalmas küzdelméről és arról beszélgettünk, hogy a németek közreműködése nélkül nem lehet Európát újjáépíteni.“ Ehhez Lloyd George 1919 március 23-i híres fontainebleau-i memorandumában, amit Churchill mint hadügyminiszter teljes egészében helyeselt és mint ilyet idéz (193. oldal) a következőket tette hozzá: „A lengyel bizottság javaslata, mely szerint mintegy 2—3 millió német lakosság lengyel uralom alá kerülne... előbb utóbb háborúra vezetne. Amit a németekre mondok, az áll a magyarokra vonatkozólag is. Sosem lesz béke Délkelet-Európában, ha a most alakuló kis államok határain belül nagyszámú magyar kisebbség marad ... A jelenlegi helyzetben az a legnagyobb veszély, hogy Németország egyesül a bolsevikokkal — folytatta Lloyd George. — Ha bölcsök vagyunk, olyan békét ajánlunk a németeknek, ami minden józan ember előtt értékesebb, mint amit a bolsevizmustól remélhetnek.“

Churchill Londonban és Párizsban a békekonzferencián fáradhatatlanul javasolta, hogy „Németország részvételével Oroszországot fel kell szabadítani, mert csak így lehet Kelet-Európa újjáépítését és a békét biztosítani.“ Ezekre a szép szavakra 1927-ben már maga Churchill kimondotta az ítéletet

abban a mondatban, amivel a józan békekötésre irányuló törekvések kudarcát beismerte: „szertefoszlott az álom, éreztük, hogy háborgó vizekre érkeztünk és még ma is ezeken a háborgó vizeken hanykolódunk“.

Amint múltak az évek és közeledett a második világháború, Churchill, beszédei, cikkei, memorandumai és könyvei mind szélesebb körben nyugtalanították az angol és az amerikai közvéleményt. Nyilatkozataira néha-néha felneszeit az egész világ, viszont a kormánykörök nemigen hallgattak rá. Sokan azért csalódtak benne, mert nem lett miniszterelnök, sokan még mindig azt tartották róla, hogy szenzációhajhászó, ragyogó tollú műkedvelő, akinek sohasem nő be a fejelágya, aki az események alakulását, sőt, válságok bekövetkezését is csak azért kívánja, hogy saját igazát és fontosságát bizonyítsa. A békés megegyezést propagáló Churchillből mindjobban a régi harcos szellem kezdett beszélni. Talán 1932-re tehetjük azt a határt, amelyen áthaladva Churchill egyik alsóházi beszédében megválaszolta Európa sorskérdését: „A legyőzöttek jogos sérelmeit idejében orvosolni kell — olyan kényes és nehéz kérdéseket, mint a danzigi folyosó és Erdély problémája, hidegvérrel és nyugodt légkörben kell megoldani — mert ha nem orvosoljuk a sérelmeket, amíg fegyvereink fölényben vannak, hanem várunk és fokról-fokra sodródunk az idő medrében, amíg újból hatalmas felfegyverzett csoportok néznek egymással farkasszemet, ez annyi, mintha a következő háborút már meg is indítanánk!“

Most itt áll előttünk a hatvankilenc éves Churchill, mint egy Cassandra, aki hatalomra jutott, hogy a megjósolt végveszélyt elhárítsa.

E rövid írásban csak vázlatot rajzolhattunk Churchill hatalmas egyéniségéről. Sok kérdés válaszolatlanul maradt. De hiába igyekeznénk Churchill múltjának minden részletét szorgos kutatással feltárni, hogy a mostani Churchillt megmagyarázzuk vagy jövő fejlődésére fényt vessünk, mert talán minden élő államférfinál jobban bizonyítja a híres Marlborough ivadék, hogy „tempóra mutantur et nos mutamur in illis“.

BUDAY KÁLMÁN